

Tserkvi i anafemstvovanii prozhyvayushcheho v h. Vladimire lekarya Arseniya Rechinskogo za ego vrazhdebnyuyu y vrednyuyu dlya Pravoslavnoy Tserkvi v Pol'she deyatel'nost' [Determination of the Holy Synod of the Holy Autocephalous Orthodox Church in Poland on the separation from the Church and the anathematization of the physician Arseny Rechinsky living in Vladimir, for his hostile and harmful activity for the Orthodox Church in Poland] // Voskresnoe chteniye: Yezhenedel'nyy tserkovno-narodnyy illyustrrovanny zhurnal. Varshava 28 aprelya 1929. № 17. S. 263–265. 12. Vselenskiy IV Sobor // Pravoslavnaya Entsyklopediya [Orthodox Encyclopedia] / Pod red. Patriarkha Moskovskogo i vseya Rusi Kirila. URL: <http://www.pravenc.ru/text/155496.html>. 13. Vselenskiy VI Sobor. Pravoslavnaya Entsyklopediya [Orthodox Encyclopedia] / Pod red. Patriarkha Moskovskogo i vseya Rusi Kirila. URL: <http://www.pravenc.ru/text/160781.html>. 14. Richyns'kyu A. Moya vidpovid' Sv. Synodovi Pravoslavnoy Tserkvy v Pol'shchi [My Response to the Holy Synod of the Orthodox Church in Poland]. Dilo. 29 chervnya 1929. Ch. 142 (11.483). S. 3. 15. Stokolos N. Arsen Richyns'kyu i borot'ba za ukrajinizatsiyu Pravoslavnoy tserkvy na Volyni [Arsen Richinsky and the struggle for Ukrainization of the Orthodox Church in Volhynia] // Lyudyna i svit. 1998. №2. S. 33–37.

Olena Kravchuk

ARSEN RICHYNSKYI'S SEPARATION FROM ORTHODOX CHURCH AS ONE OF THE MOMENTS OF STRUGGLE WITH UKRAINIAN MOVEMENT IN VOLYN'

Reasons of anathema appropriation to doctor Arsen Richensky are analyzed in the article. It is clarified what was ukrainian public's attitude to the given church punishment.

Key words: Richynsky, anaphema, resolution, Synod of Orthodox Church in Poland, nationally church movement, Western Volyn'.

УДК 94:[271.4:332.15] (477.83/.86) «1939/1941»

Богдан Баран

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ІНСТИТУЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ (1939–1941 РР.)

На основі архівних документів розглянуто соціально-економічну ситуацію, що постала на західноукраїнських теренах на початку Другої Світової війни. Проаналізовано основні виклики, що постали перед Греко-Католицькою Церквою в період 1939–1941 рр., на теренах Східної Галичини. Висвітлено важливі аспекти соціально-економічних проблем, що виникли в результаті встановлення радянської влади на зазначених теренах та вище окресленому періоді.

Ключові слова: Греко-Католицька Церква, Східна Галичина, соціально-економічна інституція, радянська влада, селянство.

Наукова новизна публікації полягає в тому, що, на основі аналізу архівних джерел, досліджуються особливості Греко-католицької церкви, як соціально-економічної інституції Східної Галичини упродовж 1939–1941 рр.

Метою статті є аналіз діяльності Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ) саме як соціально-економічної інституції в 1939–1941 рр., на теренах Східної Галичини.

Період 1939–1941 рр. є недооціненим в українській історіографії унаслідок його тривалого перебування під впливом радянських ідеологем. Партийна міфотворчість нехтувала важливістю періоду, що прилягав до рамок 1941–1945 рр. по обидва боки. Тобто концепт «великая отечественная война» витіснив із порядку денного дослідників критично актуальні епізоди «до» і «після». З огляду на те, що в сучасній Україні все ще не сформувався належний інститут меморіалізації національної історії і тривають міжконфесійні протистояння, то одним із найнагальніших викликів гібридної війни постає перезавантаження пам'яті про 1939–1941 рр. у Східній Галичині у контексті зародків протистояння ГКЦ з радянськими елементами.

Авторитетна думка греко-католицького духовенства відіграла впливову роль у тогочасному українському суспільстві. Про це ми можемо довідатися з праць таких дослідників: Л. Гентош, А. Сороковський, В. Сергійчук, І. Андрухів, О. Лисенка, В. Марчука, І. Пилипіва та В. Кубійовича та В. Старки [1–7]. На жаль, досі немає ґрунтовної оглядової праці щодо запропонованого періоду із увагою діяльності ГКЦ у тих координатах.

Напередодні Другої світової війни ГКЦ була однією із досить вагомих інституцій Східної Галичини, саме там діяло близько 2387 парафій для 3,6 млн вірних, 2352 єпархіальних священників, 31 чоловічий і 121 жіночий монастир й чернечі дома. Під опікою Церкви працювали Богословська академія, три духовні семінарії, де навчалося 480 студентів [8]. Щодо парафіян ГКЦ, то, за даними С. Макарука, у переписі 1921 р. греко-католики становили переважну більшість у трьох воєводствах Східної Галичини: у Львівському – 54,3 %, у Тернопільському – 59,28 %, у

Станіславівському – 74,28 % від усієї кількості віруючих [9, с. 146–147]. Через 10 років ситуація дещо змінилася, відповідно до польського адміністративного перепису 1931 року, статистика вірян виглядала наступним чином: у Львівському – 41,7 %, у Тернопільському – 54,5 %, у Станіславівському 72,9 % [10, с. 25]. З цього випливають наступні висновки, протягом десяти років чисельність греко-католиків дещо скоротилася, особливо у Львівському воєводстві (більше як на 10 %). Ці зміни зумовлені як і природними (смертність, народжуваність), так і соціально-політичними чинниками, втім, Греко-католицька церква продовжувала бути міцною опорою для населення Східної Галичини. Вплив греко-католицького духовенства повсякчас зростав серед організацій: «Просвіта», «Рідна школа», «Союз українок», адже поняття «священик» і «просвітник» для галичан міжвоєнного періоду були тотожними. З «Католицького союзу української молоді» сформували товариство «Орли», яке налічувало понад 30 тисяч членів на початку 1935 року. Попри сутички з поляками, як зазначають автори праці «Історія України. Неупереджений погляд», «майже 12 років (з 1928 по 1939) у Львові працювала Греко-католицька академія – єдиний вищий навчальний заклад національного характеру» [11, с. 406]. Усупереч життєвим труднощам українців Східної Галичини у міжвоєнний період, діяльність ГКЦ сприяла соціально-політичному, економічному та культурно-освітньому розвитку краю.

Головним надбанням та джерелом проживання для українців Східної Галичини була земля, адже 75 % з них були селяни, а ще 10 % сільськогосподарські робітники. Переважна більшість яких була мало земельна або безземельна [12, с. 289]. Аграрна політика II Речі Посполитої у міжвоєнний період була досить дискримінаційною у стосунку до українського селянина: «осадництво» (колоністи з центральних районів міжвоєнної Польщі, що отримували від уряду пільги на освоєння земель у Західній Україні, в тому числі і у Східній Галичині) та «парцеляція» (розділення землі на менші частини за викуп), що призвело аграрного перенаселення краю, як результат еміграції певної частини селянських господарств за кордон. Розпарцелювала свої землі також і ГКЦ упродовж 1925–1929 р. понад 6300 га [1, с. 218].

1 вересня 1939 року II Річ посполита зазнала агресії з боку Третього Райху і розпочалася Друга світова війна, для Західної України ці події несли іншу загрозу з боку СРСР. З відступом польської армії на схід для українського населення та духовенства ГКЦ настав період певної невизначеності. З 17 вересня 1939 року, коли Червона армія перетнула річку Збруч та почала просуватися землями Східної Галичини, стало зрозуміло, що на них чекає суспільно-економічний устрій СРСР, зокрема і у земельному питанні [12, с. 298].

Зігравши на тому, що в міжвоєнний період у селах Східної Галичини було малоземелля та безземелля, радянська влада осінню 1939 р. започаткувала аграрну реформу, яка реалізовувалася у три етапи. На першому етапі, відповідно до декларації Народних Зборів Західної України, оголошено, що уся земля з її надрами, усі ріки та ліси стають всенародними – народною власністю. Здійснено розподіл 107,1 тис. га поміщицьких земель, яку одержали селяни 57,3 тис. господарств [12, с. 298]. Не оминув розподіл і земель ГКЦ, про це дізнаємося зі звітів парафій ГКЦ для шематизму на 1944 р. Так, у селі Івачів Горішний Тернопільського деканату о. Миколай Салій зазначав: «Порохіяльне поле забрали, і спочатку роздали селянам, згодом коли створили колгосп, передали туди» [13, арк. 35]. На другому етапі, що розпочався в 1940 р., тривала передача конфіскованих земель та реманенту з худобою, конфіскованих у поміщиків та церкви, селянам [12, с. 299]. Деяку нерухомість радянська влада привласнювала «на благо державі». Не оминули подібні речі і село Малашівці (Тернопільський деканат). Отець Микола Задорожний вказує: «Парафіяльний дім передали під колгоспну контору, решту господарських будівель до колгоспу» [13, арк. 37]. На третьому етапі радянська влада розпочала активніше стимулювати селян Східної Галичини до вступу в колгоспи. Подібне можемо спостерігати у с. Кутківці того ж Тернопільського деканату, де о. Василь Стадник повідомляв: «В парафіяльному домі зробили клуб. В 1939 р. поле роздали селянам, священику залишили 4 морги (1 морг – 0,57 га) і город. В 1941 р. створили колгосп, і священикову землю забрали туди. До влади рекрутували бідняків і батраків» [13, арк. 40].

Таким чином, у важке становище українського населення міжвоєнної II Речі Посполитої діяльність ГКЦ постала на форпості захисту українства. ГКЦ змогла пристосуватися до важких соціально-політичних та економічних умов, але не поступилася принципами, і все для того, щоб зберегти національно-культурну ідентичність своїх вірян. Проте з 17 вересня 1939 р. населення Східної Галичини та Західної України загалом, постало перед складним випробуванням радянською владою, що знаменувало радикальніший період для ГКЦ, що продовжувала боронити суверенність українців і право не лише на міць духу, а й на рідну, богом дану землю.

Список використаних джерел

1. Гентош Л. Митрополит Шиптицький: випробування ідеалів (1923–1939): наукова монографія. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 586 с. 2. Сороковський А. Нарис історії Українського патріархального руху: матеріали до історії українського патріархального руху. Львів: Свічачо, 2009. 364 с. 3. Сергійчук В. Українські державники: Андрей Шептицький. Київ, 2015. 440 с. 4. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславівська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект: наукова монографія. Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2010. 500 с. 5. Марчук В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 464 с. 6. Пилипів І. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.): монографія. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. 440 с. 7. Старка В. Соціально-економічне життя західноукраїнського селянства в умовах радянської тоталітарної системи у 1939–1941 рр. // Наукові записки: Серія «Історія» Вип. 2. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014 С. 95–102. 8. Шематизм всего духовенства Львівської архієпархії на рік Божий 1938. Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1938. 187 с.; Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяницької на рік Божий 1937. Перемишль: Накладом греко-католицької капітули, 1937. 164 с.; Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станіславівської на рік Божий 1938. Станіславів: Накладом клира єпархіального духовенства, 1938. 216 с. 9. Макаручук С. Етносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов, 1983. 256 с. 10. Maly rochnik statystyczny. Warszawa, 1938. S. 25. 11. Петровський В., Радченко Л., Семенченко В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. Вид. 3-тє, випр. Та доп. Харків: ВД «Школа», 2010. 624 с. 12. Коріненко П. Трансформації земельних відносин в українському селі (IX – початок ХХІ ст.). Порівняльний аналіз. Монографія. Тернопіль, 2015. 496 с. 13. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 201. Оп. 1 р. Спр. 40.

References

1. Hentosh L. Mytropolyt Shyptytskyi: vyprobuвання idealiv (1923–1939): naukova monohrafiia [Metropolitan Shyptycky: The Test of Ideals (1923–1939): a scientific monograph]. Lviv: VNTL–Klasyka, 2015. 586 s. 2. Sorokovskiy A. Narys istorii Ukrainskoho patriarkhalnoho rukhu: materialy do istorii ukrainskoho patriarkhalnoho rukhu [Essay on the History of the Ukrainian Patriarchal Movement: materials for the History of the Ukrainian Patriarchal Movement]. Lviv: Svichado, 2009. 364 s. 3. Serhiichuk V. Ukrainski derzhavnyky: Andrei Sheptytskyi [Ukrainian statesmen: Andrei Sheptytsky]. Kyiv, 2015. 440 s. 4. Andrukhiv I., Lysenko O., Pylypiv I. Stanislavivska (Ivano-Frankivska) yeparkhiia UHKTs kriz pryizmu stolit: istoryko-relihiinyi aspekt: naukova monohrafiia [Stanislavivska (Ivano-Frankivsk) Diocese of the UGCC through the prism of centuries: historical and religious aspect: scientific monograph]. Nadvirna: Nadvirianska drukarnia, 2010. 500 s. 5. Marchuk V. Tserkva, dukhovnist, natsiia: Ukrainska hreko-katolytska tserkva v suspilnomu zhytti Ukrainy XX st. [Church, spirituality, nation: Ukrainian Greek Catholic Church in the public life of Ukraine of the twentieth century.]. Ivano-Frankivsk: Plai, 2004. 464 s. 6. Pylypiv I. Hreko-katolytska tserkva v suspilno-politychnomu zhytti Skhidnoi Halychyny (1918–1939 rr.): monohrafiia [Greek Catholic Church in the social and political life of Eastern Galicia (1918–1939): monograph]. Ternopil: Ekonomichna dumka TNEU, 2011. 440 s. 7. Starka V. Sotsialno-ekonomichne zhyttia Zakhidnoukrainskoho selianstva v umovakh radianskoi totalitarnoi systemy u 1939–1941 rr. [Socio-economic life of the Western Ukrainian villagers in the conditions of the Soviet totalitarian system in 1939–1941]. Naukovi zapysky: Serii «Istoriia» Vyp. 2. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka, 2014 S. 95–102. 8. Shematyzm vseho dukhovenstva Lvivskoi arkhieparkhii na rik Bozhyi 1938 [The shematism of the entire clergy of the Lviv Archdiocese in the year of God in 1938]. Lviv: Nakladom mytropolychoi konsystorii, 1938. 187 s.; Shematyzm hreko-katolytskoho dukhovenstvazluchenykh yeparkhii Peremyskoi, Sambirskoi, Sianitskoi na rik Bozhyi 1937 [The shematism of the Greek-Catholic clergy of the secular eparchies of Peremyshskaya, Sambir, Sianitskaya on the year of God in 1937]. Peremyshyl: Nakladom hreko-katolytskoi kapituly, 1937. – 164 s.; Shematyzm vseho klyra hreko-katolytskoi yeparkhii Stanislavivskoi na rik Bozhyi 1938 [The shematism of the entire clergy of the Greek Catholic Diocese of Stanislaviv in the year of God in 1938]. Stanislaviv: Nakladom klyra yeparkhialnoho dukhovenstva, 1938. 216 s. 9. Makarchuk S. Etnosotsialnoe razvitie y natsionalnye otnosheniia na zapadnoukrainskikh zemliakh v period imperialyzma [Ethnosocial development and national relations in Western Ukraine during the period of imperialism]. Lvov, 1983. 256 s. 10. Maly rochnik statystyczny [A small statistical yearbook]. Warszawa, 1938. S. 25. 11. Petrovskiy V., Radchenko L., Semenchenko V. Istoriia Ukrainy: Neuperedzhenyi pohliad: Fakty. Mify. Kommentari [History of Ukraine: Impartial view: Facts. Myths Comments]. Vyd. 3-tie, vypr. Ta dop. Kharkiv: VD «Shkola», 2010. 624 s. 12. Korinenko P. Transformatsii zemelnykh vidnosyn v ukrainskomu seli (IX – pochatok XXI st.). Porivnialnyi analiz. Monohrafiia [Transformation of land relations in the Ukrainian village (IX – early XXI century). Comparative analysis. Monograph]. Ternopil, 2015. 496 s. 13. Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrainy u m. L'vovi. F. 201. (Hreko-katolytska mytropolycha konsystoriia m. Lvova) Op. 1. Spr. 40.

Bohdan Baran

GREEK CATHOLIC CHURCH AS A SOCIO-ECONOMIC INSTITUTION OF THE UKRAINIAN VILLAGERS IN EASTERN GALICIA (1939–1941)

On the basis of archival documents, the socioeconomic situation that emerged in the West Ukrainian territories at the beginning of the Second World War was considered. The main challenges faced by the GCC during the period 1939–1941, in the territory of Eastern Galicia, were analyzed. Moreover, important aspects of the socio-economic problems, that arose as a result of the soviet power establishment in these areas and in the above-mentioned period, are highlighted.

Key words: Greek Catholic Church, Eastern Galicia, socio-economic institution, soviet power, villagers.

УДК 94(478)

Світлана Турків

РОЛЬ СЕСТЕР ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО У ЖИТТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ БЛАЖЕННІШОГО Й. СЛІПОГО (1963–1984 РР.)

У статті йдеться про роль сестер ЧСВВ у житті та діяльності Й. Сліпого. Зроблено спробу проаналізувати співпрацю Й. Сліпого з сестрами-василіанками, а саме, коли вони допомагали йому у його Ватиканській резиденції та інституціях, закладених ним у Римі.

Ключові слова: Й. Сліпий, ЧСВВ, сестри-василіанки, Ватиканська резиденція, Рим.

Сестри Чину Святого Василія Великого (далі – ЧСВВ) – це міжнародний сан Східної Католицької Церкви папського права, який є одним із найдавніших у світі і має свою довгу історію. Як свідчать джерела, жіночі василіанські монастирі виникли ще у IV ст. на сході, у Кападокії й Понті (сучасна Туреччина – примітка автора). Організаторкою перших монаших спільнот була св. Макрина, рідна сестра св. Василія, іменем котрого згодом названо чин [1, с. 27; 2, с. 29–38]. Саме він написав правила чернечого життя [3], на яких дотепер ґрунтуються конституції сестер-василіанок. З приходом християнства в Україну, стали засновуватися також і жіночі монастирі. Першу згадку про них знаходимо близько 1037 р., коли Ярослав Мудрий збудував у Києві монастир св. Ірини [4, с. 89].

Після підписання Берестейської унії (1596 р.) і реформи чернецтва митрополитом Й.-В. Рутським (1617 р.) склалися сприятливі умови для віднови й жіночих монастирів [5, с. 42]. На відміну від чоловічих монастирів ЧСВВ, вони не отримали централізованої структури і після унії продовжили керуватися власними традиціями під управою ігуменів і наглядом місцевих єпископів. Пізніше основою життя і діяльності жіночих згромаджень на українських землях стали укладені митрополитом Й.-В. Рутським «Regole del Nostro Santo Padre Basilio Magno ed osservazione istruzioni spirituali» [6]. Цей документ ліг в основу правил для монахинь східних унійних монастирів, що відтоді почали називатися сестрами-василіанками.

На межі XIX–XX ст. жіночі василіанські монастирі реформуються завдяки зусиллям митрополитів Сильвестра Сембратовича та Андрея Шептицького. Відтоді сестри-василіанки розгорнули значну виховну й педагогічну діяльність: провадили народні та фахові школи, гімназії, учительські семінарії, сирітські притулки і дитячі садки. Так, до 1939 р. в Галичині практично всі українські освітні заклади для дівчат перебували під опікою сестер-василіанок. Їхня праця стала вагомим внеском у розвиток Церкви й суспільства в цілому. Упродовж міжвоєнного десятиліття жіноче василіанське чернецтво поширилося за межами Галичини: у Чехословаччині, Угорщині, Югославії й Хорватії, а також у США й Аргентині, де сестри відкривали навчальні заклади і займалися різноманітною суспільною працею.

У 1951 р., згідно із декретом Конгрегації Східної Церкви, від 2 червня 1951 р. (протокол № 700–48 – примітка автора), Апостольська Столиця проголосила централізацію ЧСВВ, надавши папське право і призначивши генеральну управу [7, с. 5] з розташуванням у Римі.

27 січня 1963 р. стараннями Папи Івана XXIII з радянського концентраційного табору, після 18-літнього ув'язнення, звільнено митрополита Йосифа Сліпого [8]. Він не мав дозволу повернутися до Львова, тому 10 лютого 1963 р. прибув у Рим. Після короткого побуту в монастирі отців-василіан у Гротта Феррата, поблизу Риму, Блаженніший переїхав на постійне помешкання до Ватикану [9, с. 139]. У тому ж році звернувся до сестер-василіанок і запросив їх для домашньої обслуги у своїй резиденції. Генеральна управа ЧСВВ, яка на той час вже мала свій осідок у Римі на Авентіно (Via S. Alessio, 26 – примітка автора), радо відгукнулася на його прохання і призначила